

De Minister van Financiën
Ir. J.R.V.A. Dijsselbloem
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

De Nederlandsche Bank N.V.
dr. J. Sijbrand
Directeur

Postbus 98
1000 AB Amsterdam
020 524 91 11
www.dnb.nl

Handelsregister 3300 3396

Onderwerp

Toelichting uitkomsten comprehensive assessment

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

Geachte heer Dijsselbloem,

Op 26 oktober heeft de ECB de resultaten gepubliceerd van het onderzoek naar de balansen van de significante Europese banken die straks onder het directe toezicht van de ECB vallen. Hierbij informeer ik u over de uitkomsten voor de zeven betrokken Nederlandse banken: ING Bank, Rabobank, ABN AMRO, SNS Bank, RBS NV, BNG Bank en NWB Bank.

Uit het onderzoek blijkt dat de Nederlandse banken zich in een solide financiële positie bevinden om de overstap naar het gemeenschappelijk Europees bankentoezicht te maken. Er komen uit het balansonderzoek geen kapitaaltekorten naar voren en de banken zijn voldoende gekapitaliseerd om ook onder zware stress boven de vooraf gedefinieerde normen te blijven. Deze resultaten komen overeen met de bestaande toezichtanalyse en eerdere onderzoeken van DNB en bevestigen het beeld dat de verhoging van de kapitaaleisen en de versterking van het toezicht in de afgelopen jaren hun vruchten hebben afgeworpen.

Europese bankenunie

De oprichting van de Europese bankenunie is een belangrijke stap om het bankentoezicht in Europa te versterken en de negatieve spiraal tussen banken en overheden te doorbreken. De Europese bankenunie bestaat uit drie pijlers met afspraken over gemeenschappelijk bankentoezicht (Single Supervisory Mechanism),

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

de ordelijke afwikkeling van banken (Single Resolution Mechanism) en vangnetten (Single Resolution Fund) op supranationaal niveau. DNB is groot voorstander van de Europese bankenunie. Het levert een essentiële bijdrage aan het herstel van vertrouwen en stabiliteit in de Europese financiële sector.

Op 4 november treedt de eerste pijler, het gemeenschappelijk Europees banktoezicht, in werking. Om het Single Supervisory Mechanism (hierna: SSM) succesvol van start te laten gaan, is onder leiding van de ECB een comprehensive assessment uitgevoerd. Onderdeel hiervan is een asset quality review (AQR), waarin de huidige balanswaarderingen van de activa van de banken kritisch zijn onderzocht. Daarnaast heeft de ECB in samenwerking met de Europese bankenautoriteit (EBA) en de nationale autoriteiten een stresstest uitgevoerd om mogelijke risico's te identificeren, wanneer zich onverhoopt grote negatieve economische schokken zouden voordoen.

Het doel van de comprehensive assessment is om, voorafgaand aan het SSM, duidelijkheid te creëren over de soliditeit van de betrokken banken en tijdig eventuele kapitaaltekorten te signaleren, zodat corrigerende maatregelen kunnen worden genomen. De grondige aanpak en transparantie van dit onderzoek, waarbij de gedetailleerde onderzoeksmethodologie en resultaten openbaar beschikbaar zijn, scheppen helderheid over de kwaliteit van de Europese bankbalansen binnen het SSM. Dit draagt bij aan het herstel van vertrouwen in de soliditeit van de Europese bankensector.

Asset quality review (AQR)

De AQR is uitgevoerd door de ECB in nauwe samenwerking met de nationale toezichthouders. In de AQR is beoordeeld of de activa van de banken op prudente wijze op de balansen staan. Hiertoe heeft een omvangrijk dossieronderzoek plaatsgevonden, waarbij de status van de leningen, de waarderingen en het onderpand van de geselecteerde portefeuilles zijn onderzocht. Tevens is de methode van het bepalen van voorzieningen, de waarderingswijze en het proces van risicobeheersing onderzocht. Ook is gekeken naar de waardering van de handelsportefeuilles.

Het onderzoek is gebaseerd op een grote hoeveelheid karakteristieken van leningen, op basis van een groot aantal templates dat de banken hebben moeten invullen en die gebruikt zijn voor het uitvoeren van verschillende kwantitatieve analyses. In het afgelopen jaar is een speciaal team binnen DNB fulltime bezig

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

geweest met dit onderzoek. Bij de zeven onderzochte Nederlandse banken zijn in samenwerking met de ECB en andere nationale banktoezichthouders in totaal 58 portefeuilles onder de loep genomen, waarbij tegen de 6000 debiteuren zijn onderzocht en meer dan 6000 onderpanden zijn beoordeeld en waar nodig geherwaardeerd door meer dan 250 auditors, consultants en taxateurs.

DNB heeft daarbij ook veel ondersteuning ingehuurd van externe bureaus voor het uitvoeren van audits, taxaties, controles, modellering en procesbegeleiding. Deze ondersteuning was noodzakelijk vanwege de omvang van het onderzoek. Dit draagt bij aan onafhankelijkheid en kwaliteitsbewaking van deze specialistische en gedetailleerde waarderingsonderzoeken. Ook de betrokken banken zelf hebben zeer veel capaciteit voor dit onderzoek vrij moeten maken.

Vormgeving asset quality review (AQR)

De asset quality review bestond uit drie fases.

In de eerste fase heeft in overleg met de ECB een gerichte selectie plaatsgevonden van de portefeuilles van banken die het meest risicovol worden geacht en die bij elkaar minimaal 50% van de balans vertegenwoordigen (gewogen naar kredietrisico). Voor Nederland betekent dit bijvoorbeeld dat commercieel vastgoed, hypotheekportefeuilles, MKB-kredieten en grootzakelijke kredietverlening in de beoordeling zijn meegenomen.

In de tweede fase hebben dossieronderzoeken plaatsgevonden bij de banken en zijn waarderungen en voorzieningen onderzocht. De ECB heeft hiertoe een gemeenschappelijke methodologie voorgeschreven voor alle betrokken landen met strikte criteria die bepalen hoe een waardering tot stand dient te komen, welke veronderstellingen moeten worden gehanteerd, aan welke vereisten het risicobeheer en onderpand moeten voldoen, hoe taxaties tot stand komen, wanneer een bepaald verlies in aanmerking moet worden genomen en welke voorziening moet worden getroffen.

In de derde fase heeft een beoordeling en verificatie van de uitkomsten plaatsgevonden en is beoordeeld of de activa op de balans juist zijn gewaardeerd. Tevens heeft in deze fase een zogenoemde Supervisory Dialogue over de voorlopige en partiële resultaten met elke individuele bank plaatsgevonden.

Datum

26 oktober 2014

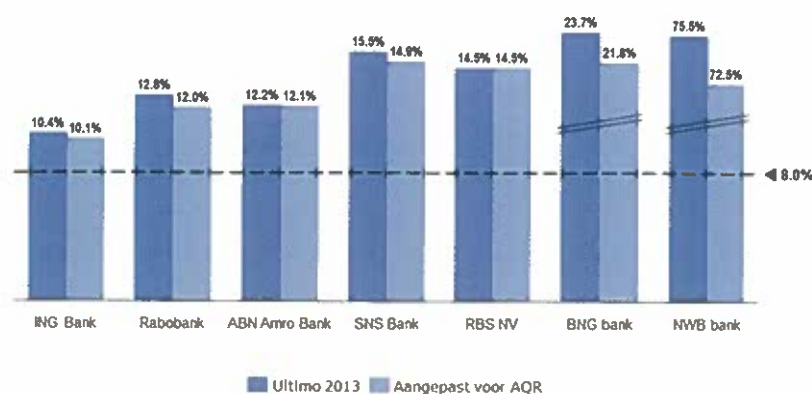
Ons kenmerk

2014/1972928

Banken worden geacht voldoende solide te zijn als ze boven de grens van 8% kernkapitaal (CET1) blijven. Deze grens bevindt zich boven de minimum wettelijke kapitaalvereisten van 4,5% kernkapitaal waar een bank aan moet voldoen (Basel III).

Resultaten

De uitkomsten van de AQR leiden tot een aanpassing van netto EUR 2,8 miljard (rekening houdend met belastingeffecten) op een totaal tier 1-kernkapitaal van de betrokken banken eind vorig jaar van EUR 81,4 miljard. In de gepresenteerde overzichten komt dit tot uiting in een bijstelling van de kapitaalratio's.

Figuur 1 Resultaten asset quality review

* Tier1-kernkapitaal (CET1) als percentage van naar risicograad gewogen activa

De bijstellingen volgend uit de AQR kennen uiteenlopende oorzaken. De belangrijkste verschillen komen voort uit de gehanteerde regels wanneer een lening als niet-presterend (*non-performing*) wordt gedefinieerd, de lengte van de periode waarin reeds opgetreden, maar nog niet bekende verliezen worden berekend en de hoogte van de voorziening die moet worden genomen.

Als gekeken wordt naar de onderliggende portefeuilles, dan doen de verschillen zich vooral voor bij commercieel vastgoed, grootzakelijke kredietverlening en de groot MKB-portefeuille. De aanpassingen ten aanzien van de woning hypotheek-portefeuilles zijn relatief beperkt. De *loan-to-value* (LTV) ratio's van Nederlandse hypotheekportefeuilles zijn internationaal gezien weliswaar relatief hoog, maar dit is niet de meest bepalende factor bij het berekenen van het optreden van eventuele verliezen.

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

De AQR-uitkomsten worden volgens de methode van de ECB gepresenteerd als aanpassing op de kapitaalpositie van een bank. Dit zijn prudentiële aanpassingen ten behoeve van dit onderzoek en geen correctie op de externe verslaglegging van banken. Deze zijn namelijk gebaseerd op internationale boekhoudregels, die banken moeten hanteren en ten aanzien waarvan nauwelijks materiële afwijkingen naar voren zijn gekomen. Voor een goede interpretatie van deze aanpassing, geldt dat het belangrijk is om aan te geven dat de prudentiële aanpak van de AQR een andere is dan de gangbare accountantswaardering.

De reguliere accountantswaarderingen van de balansen van de banken zijn gebaseerd op geldende internationale boekhoudstandaarden die tot doel hebben om een adequaat beeld te geven van de financiële positie van een instelling op dat moment. Dit betekent dat verliezen worden geregistreerd op het moment dat deze zich daadwerkelijk voordoen. De AQR daarentegen kent een prudentiële benadering, waarbij de beoordeling van de soliditeit van een instelling plaats vindt op basis van een meer conservatieve benadering en toekomstige verliezen reeds nu in aanmerking worden genomen. Dit verschil in benadering verklaart veruit het grootste deel van de bevindingen in de AQR.

Als toezichthouder heeft DNB in de bestaande toezichtanalyse altijd al een prudentiële benadering gehad. De bevindingen die uit de comprehensive assessment naar voren komen zijn dan ook in lijn met de kapitaaleisen die DNB aan de banken heeft opgelegd, zonder dat deze zelfstandig openbaar werden gemaakt. Dergelijke kapitaaleisen zijn nu eenmalig zichtbaar als naar voren gehaalde voorzieningen, welke de voornaamste bijdrage vormt aan het resultaat van de AQR.

Daarnaast zijn in de AQR nog enkele onvolledigheden geconstateerd in de risicobeheersingsprocessen van banken en in de veronderstellingen in de modelberekeningen of waarderingmethoden.

Tot slot komt uit de AQR nog de bevinding naar voren dat de Nederlandse banken verdere stappen zullen moeten zetten in het verbeteren van de datakwaliteit van hun portefeuilles. Dit is noodzakelijk om ervoor te zorgen dat de banken voldoende informatie hebben om hun centrale risicobeheersing te kunnen uitvoeren. Dit zal ook van belang zijn onder het nieuwe Europese banktoezicht van de ECB, omdat dit naar verwachting meer datagedreven zal zijn op basis van een vaste voorgeschreven methodologie.

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

Stresstest

Naast de beoordeling van de bestaande balanspositie van banken, is ook een stresstest uitgevoerd. Deze werd gecoördineerd door de ECB, in samenwerking met de Europese bankenautoriteit (EBA) en nationale autoriteiten.

Een stresstest is geen weergave van de economische werkelijkheid, maar een modelmatige doorrekening van een serie negatieve economische schokken, die zich in een uitzonderlijke situatie zouden kunnen voordoen. Het doorrekenen van een dergelijk scenario is primair bedoeld om inzicht te geven in de risicogevoeligheid van de balans van een bank en de mate waarin banken in staat zijn om de specifieke economische schokken op te vangen. Er wordt uitgegaan van de veronderstelling dat banken gedurende de economische neergang geen corrigerende maatregelen kunnen nemen om de gevolgen te verzachten.

Het uitgangspunt van de stresstest is de kapitaalpositie zoals die in de AQR berekend is na de doorgevoerde aanpassingen. Vervolgens worden daarop de uitkomsten van de stresstest in mindering gebracht, zodat uiteindelijk een totaalbeeld ontstaat van de uitkomst van de comprehensive assessment.

Vormgeving stresstest

De stresstest bestaat uit een basisscenario (baseline) en een ongunstig (adverse) scenario. Het basisscenario is gebaseerd op de economische ramingen van de Europese Commissie. Het ongunstige scenario is opgesteld door de Europese macroprudentiële toezichtautoriteit, de European Systemic Risk Board (ESRB).

Het scenario van de ESRB is gebaseerd op de belangrijkste systeemrisico's die op dit moment worden gesignaleerd, waaronder een stijging van de rente en een abrupte verandering in de risicobeoordeling ten aanzien van vooral opkomende markten. Ook wordt rekening gehouden met een verslechtering van kredietportefeuilles door aanhoudende lage groei.

Het stressscenario heeft betrekking op de periode 2014-2016 en gaat onder andere uit van een lagere economische groei voor de EU als geheel in die periode van in totaal 7%-punt bbp ten opzichte van het basispad. Daarnaast is rekening gehouden met een stijging van de rente, lagere inflatie, dalende aandelenkoersen, dalende vastgoed- en huizenprijzen en een oplopende werkloosheid. De omvang van de

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

schok vormt een samenhangend scenario en is gedifferentieerd naar de verschillende Europese landen*.

De berekeningen van de banken en de resultaten van de stresstest zijn door de ECB en de nationale autoriteiten grondig gecontroleerd. Omdat de AQR en de stresstest deels parallel zijn uitgevoerd zijn de uitkomsten van beide exercities samengevoegd via een zogenoemde join-up fase, om ervoor te zorgen dat alle bevindingen worden meegenomen.

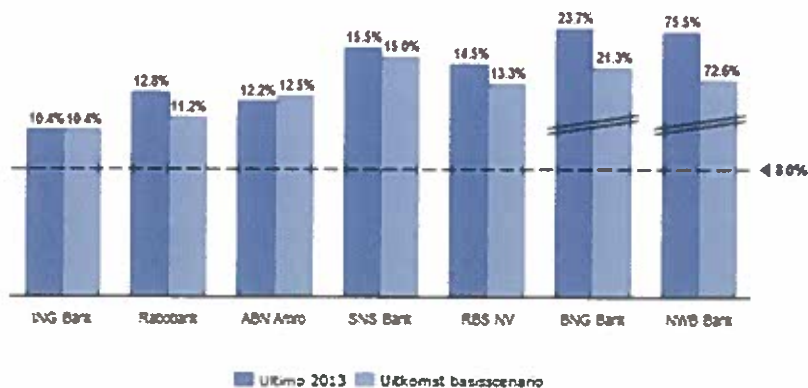
De economische doorrekening leidt tot een verslechtering van de kapitaalratio van banken. Banken worden geacht voldoende solide te zijn als ze boven een bepaalde minimumgrens blijven. Deze ondergrens is bepaald op 8% kernkapitaal (CET1) in het basisscenario en 5,5% kernkapitaal in het ongunstig scenario. Deze grens bevindt zich boven de minimum wettelijke kapitaalvereisten van 4,5% kernkapitaal waar een bank aan moet voldoen (Basel III).

* <https://www.eba.europa.eu/-/eba-publishes-common-methodology-and-scenario-for-2014-eu-banks-stress-test>

Resultaten

Uit de stresstest blijkt dat de Nederlandse banken, zoals verwacht mag worden in een dergelijk scenario, in wisselende mate getroffen worden door een economische verslechtering. Deze komen vooral tot uiting in hogere afschrijvingen op leningportefeuilles als gevolg van de ongunstigere economische ontwikkeling. Daarnaast worden de resultaten van banken beïnvloed door de verslechterde rentemarge die in de stresstest wordt verondersteld.

Figuur 2 Resultaten stresstest – basisscenario (baseline), inclusief join-up

* Tier1-kernkapitaal (CET1) als percentage van naar risicograad gewogen activa

Datum

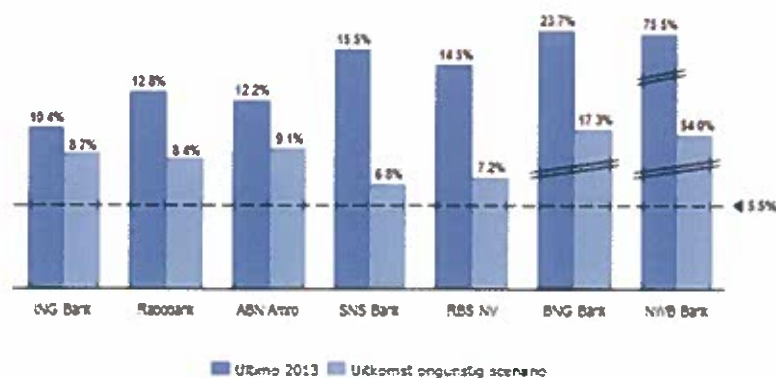
26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

Tegelijkertijd blijkt dat de Nederlandse banken goed in staat zijn om deze verliezen op te vangen. Ook in het zwaarste scenario blijven alle banken boven de voor deze stresstest vastgestelde ondergrens.

Figuur 3 Resultaten stresstest – ongunstig scenario (adverse), inclusief join-up

* Tier1-kernkapitaal (CET1) als percentage van naar risicograad gewogen activa

De verschillen in resultaten van de banken zijn vooral een weerspiegeling van de verscheidenheid van hun bedrijfsmodellen. De gevoeligheid voor het stresstest scenario wordt bijvoorbeeld bepaald door factoren als de afhankelijkheid van de Nederlandse spaar- en hypotheekmarkt, de gevoeligheid voor internationale markten, de beschikbaarheid van marktfinanciering en het bestaan van overheidsgaranties op de uitzettingen. De verliezen komen vooral tot uiting bij die banken die zich richten op traditionele kredietverlening, omdat de rentemarge in de stresstest onder druk komt te staan.

Kwaliteitswaarborgen comprehensive assessment

De comprehensive assessment kent diverse kwaliteitswaarborgen.

Ten eerste is de stresstest strenger dan eerdere testen die door de EBA zijn uitgevoerd, zowel qua omvang van de schokken als tijdshorizon van de stress.

Ten tweede is deze stresstest voorafgegaan door de AQR. Dit betekent dat het uitgangspunt van de stresstest meer solide is, omdat de waarderingen van de portefeuilles onderzocht zijn en zich geen verborgen verliezen op de balans bevinden.

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

Ten derde geldt als bepalende factor dat de ECB er alle belang bij heeft dat de comprehensive assessment solide en robuust is uitgevoerd. Vanaf 4 november verschuift de verantwoordelijkheid van het directe toezicht op de significante banken. De ECB zal er zeker van willen zijn dat de banken voldoende gekapitaliseerd zijn en dat zich kort na de start van het SSM geen onverwachte verliezen voordoen. Dit zou de reputatie en positie als Europese toezichthouder in deze opbouwfase ondermijnen. De ECB is dan ook intensief betrokken geweest bij de uitvoering van de comprehensive assessment en heeft erop toegezien dat het proces zorgvuldig is uitgevoerd.

Uitkomsten andere landen

De resultaten van de comprehensive assessment voor de Nederlandse banken bevestigen het beeld uit de toezichtanalyse van DNB dat zij zich in een solide financiële positie bevinden om de overgang te maken naar het gemeenschappelijk Europees banktoezicht vanaf 4 november 2014.

Uit een eerste analyse van de uitkomsten lijken zich eveneens in het SSM-gebied als geheel geen zeer grote kapitaaltekorten voor te doen. Dit weerspiegelt in belangrijke mate het feit dat de meeste banken zich goed hebben voorbereid op de comprehensive assessment en tijdig adequate maatregelen hebben genomen door risico's af te bouwen, extra voorzieningen te treffen of extra kapitaal aan te trekken. Het feit dat de comprehensive assessment over het geheel relatief weinig kapitaaltekorten naar voren brengt, laat zien dat het een effectief instrument is geweest richting de Europese banken om hun balansen op te schonen. De comprehensive assessment biedt daarmee ook een basis voor economisch en financieel herstel.

Kosten

De comprehensive assessment was een project van enorme omvang. Op 20 maart 2014 heb ik u geïnformeerd over de extra kosten die DNB moet maken voor het uitvoeren van de comprehensive assessment. Deze kosten zullen worden doorberekend aan de betrokken banken. In de brief van 20 maart is aangegeven dat de geraamde kosten tussen de EUR 42,5 en 61,7 miljoen zouden bedragen. Deze kosten zijn vooral gemaakt voor externe ondersteuning voor audits, taxaties, controles, modellering en procesondersteuning. Daarnaast omvatten deze kosten ook het eigen DNB-personeel dat aan het project heeft gewerkt.

Datum

26 oktober 2014

Ons kenmerk

2014/1972928

Op basis van voorlopige berekeningen lijken de kosten tussen de EUR 46 en 48 miljoen uit te komen. DNB heeft toegezien op een zorgvuldig aanbestedingsproces en heeft vooraf vastgestelde prijzen bedongen. Tijdens het project is DNB zeer kritisch geweest op meerwerkverzoeken van de externe partijen. Tevens is DNB erin geslaagd om in overleg met de ECB duidelijke prioriteiten te stellen en het onderzoek vooral te richten op de meest risicovolle portefeuilles van de banken.

Vervolgstappen

De uitkomsten voor de Nederlandse banken betekenen dat er op dit moment geen dringende additionele maatregelen hoeven te worden genomen. Wel zullen de bevindingen vanuit het onderzoek, zoals het verbeteren van de datakwaliteit en onvolledigheden in de risicobeheersingsprocessen, worden meegenomen door de nieuw opgerichte toezichtteams van de ECB, als onderdeel van het reguliere toezicht dat zij vanaf 4 november zullen uitvoeren.

Voor die banken in het buitenland waar wel een kapitaaltekort is vastgesteld, geldt dat zij binnen twee weken na publicatie van de resultaten een kapitaalplan moeten indienen om de berekende tekorten af te dekken. De maatregelen moeten binnen zes maanden zijn gerealiseerd voor wat betreft de tekorten vanuit de AQR en het basisscenario van de stresstest, en binnen negen maanden voor de tekorten vanuit het ongunstige scenario. De toezichtteams van de ECB zullen de voortgang en implementatie van deze kapitaalplannen monitoren.

Tot slot

De comprehensive assessment is een onderzoek van ongekeerde omvang geweest dat in korte tijd is uitgevoerd. Het heeft veel druk gezet op zowel de banken als de toezichthouder. Alle betrokkenen hebben grote inzet getoond om deze exercitie binnen de daarvoor gestelde tijdslijnen en binnen het budget te laten slagen. De voortvarendheid waarmee de ECB deze verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, is een goede indicatie van de impuls die het bankentoezicht zal krijgen in de Europese bankenunie. DNB is tevreden over de uitkomsten voor de Nederlandse banken die in lijn zijn met de bestaande toezichtanalyse en bevestigen dat de Nederlandse banken zich in een solide positie bevinden voorafgaand aan de start van het SSM.

Hoogachtend,

